

Jakob

Hoofdstuk 8

Als je eenmaal op gang komt, kan alles je inspireren, Kowalski. De stoel, het scheerschuim, de kwast, de schaar, de spiegel. De functie, de vorm, het merk. Alles kan je helpen te associëren naar iets bruikbaar voor een radiobericht. Ik kreeg er lol in. Werd er ook goed in. Churchill gaf menig interview en de Russen kwamen steeds dichterbij. Niet te snel, niet te snel. Ik was op een ochtend zo ver, dat ik ze liet opmarcheren naar de districtshoofdstad Pry. Die zullen ze niet helemaal bereiken, maar ze zijn al wel aardig op streek.

Alsof de Duitsers meeluisteren! Ze worden zenuwachtig. Ze nemen maatregelen. Drastische maatregelen. Opeens gonst het van de geruchten in het getto. Straten worden ontruimd. Bewoners worden afgevoerd. De Russen zouden Tobolin al ingenomen hebben.

En 's avonds staat Rosa voor mijn deur. Rosa, de geliefde van Mischa. Rosa, voor wie hij aardappelen wilde gaan halen, maar radionieuws voor mee terugnam. Rosa komt verhaal halen. Hoe is het in godsnaam mogelijk te rijmen, Jakob! Mijn berichten worden elke dag mooier. Ondertussen is de Franzikaner Strasse wel leeg. Alle mensen weggehaald. Ook haar ouders. Dat is toch niet te rijmen, nu de bevrijding voor de deur staat?

Ik ben er nog niet. Lina vangt haar op. Ze praten wat in mijn kamer. Lina probeert het gesprek op gang te houden. Rosa blijft stug. Ik kan het weten. Voor de tweede keer binnen korte tijd hoor ik een gesprek dat niet direct voor mij bedoeld is. Ik sta in de deuropening. Geen van beiden merkt mij op.

Ik hoor Lina zeggen:

"Wat is er? Kom je ook voor het nieuws, net als al die anderen?"

"Nee", zegt Rosa.

"Maar je hebt er toch wel van gehoord?"

"Waarvan?"

"Dat alles gauw anders wordt."

Vrije bewerking van "Jakob der Lügner" van Jurek Becker. Basistekst voor een voorstelling.

"Ja", zegt Rosa.

"Waarom ben je dan niet blij?"

Rosa gaat rechtop zitten. Ze heeft het punt bereikt waarop je of weggaat of de waarheid vertelt; in ieder geval je twijfel.

"Omdat ik er niet aan geloof.", zegt ze.

"Je gelooft niet wat oom Jakob zegt?" De verbijstering is duidelijk in Lina's stem te horen.

"Nee."

"Je denkt dat hij jukt? Nee toch!?"

Opeens voel ik mij heel oud en heel moe. Lina hoort mijn zucht. Rosa kijkt op. Er is geen ruimte voor woorden meer. Ze staat op en loopt zonder iets te zeggen de kamer uit. Dat is de keerzijde, Kowalski. Dat is te veel voor een eenvoudige man als ik.

En 's avonds kom jij langs. Helemaal met een verhit hoofd. Met een paar man ben je nog na wezen praten over de stand van zaken in de grote buitenwereld. Waarschijnlijk wilde je ook niet te veel denken aan de Franziskaner Strasse en de straten eromheen. Leeg. Weg. Transport. Het is toch veel lekkerder om over Pry te dromen? Pry, onze districtshoofdstad, waar het rode leger vlak voor staat. Pry is niet te vergelijken met Bezanika. Pry is concreet. Pry is maar 146 km van ons vandaan. De meesten van ons zijn wel eens in Pry geweest. Volgens sommigen is het rode leger zelfs voorbij Pry. Nog dichterbij dus. Niet dat ze bewijzen hebben, maar toch!

En nu kom jij langs om te weten wat ik op mijn radio heb gehoord. Ik ben helemaal niet in de stemming voor bezoek, Kowalski. Het spijt mij. Ik voel mij mat, onverschillig, leeg. Wat is het allemaal zinloos. Over buiten verzin je de mooiste, hoopvolste verhalen; hier binnen stellen ze ons op transport.

"Stoor ik?", vraag je nog. Jij hebt je lesje sinds de vorige keer wel geleerd.

Ik zeg niets en loop naar binnen. Er

woedt een storm in mij. Het is niet alleen Rosa, de vertwijfelde, verwijtende Rosa. Rosa is slechts de katalysator. Het zijn niet zozeer de berichten, die ik moet verzinnen om de mensen blij te maken. Het is de verscheurdheid van al die mensen tussen hoop en vrees. Steeds vaker neemt iemand mij apart en zegt: Jakob, Jakob, ik geloof niet meer dat het goed afloopt. Als ik ze dan gebrekkig heb getroost met de laatste radioberichten, staan er al weer zes anderen klaar om op dezelfde wijze te worden getroost. De Russen staan dreigend voor Pry, volgens de radio. God weet alleen wie zij in waarheid bedreigen of wie hen bedreigt. Volgens de radio zouden we spoedig het eerste gevechtsvuur aan de horizon moeten zien. Het enige dat we zien is altijd weer de ellendige troosteloosheid van dit getto.

"Zal ik dan maar weggaan", vraag jij en gaat zitten.

"Blijf", zeg ik. "Wat denk je", zeg ik.

"Hoeveel kan een mens verdragen?"

"Als je mij het zo vraagt,", reageer je aarzelend. "Veel, verdomd veel!"

"Er zijn grenzen", zeg ik.

"Er zijn grenzen", herhaal jij.

Weet je, Kowalski. Het speet mij. Toen. Nu. Nog steeds. Een mens kan zoveel dragen, als-t-ie dragen kan. Bij mij was de grens bereikt. Mijn onvoorwaardelijke capitulatie, de ergste van alle bekentenissen. Ik begon te praten. Ik heb je alles verteld. Van A tot Z. Van Kommandantur tot mijn totale onwetendheid over de stand van zaken buiten het getto. Misschien wint Duitsland nog steeds op alle fronten. En wacht ons hier het einde. Hier in dit getto. Of anders op transport, in de kampen. Als ik klaar ben, zwijg je. Wat is er ook te zeggen?

Dan kruipt dat typische Kowalski-lachje rond je mondhoeken. Je ogen lachen niet echt mee. Niet dat ze uitgeblust zijn. Eerder slim, alsof ze in staat zijn achter de dingen te kijken. Je lachje verbreedt zich.

"Wat moet ik zeggen", zeg je dan. Ik begrijp je wel, Jakob. Ik begrijp je heel goed. Weet je, ondanks alles ben ik het tegendeel van een held. Je kent me. Als

ik stiekem een radio had gehad, waarschijnlijk zou geen mens van mij een woord horen. Sterker nog, ik zou hem niet hebben gehouden. Ik zou hem uit angst hebben verbrand. Ik ken mijzelf ook wel een beetje. Het hele getto voorzien van nieuwsberichten? Ik zou wel gek zijn! Hoeveel verraders zouden er mee kunnen luisteren? Jakob, als ik ooit iemand in mijn leven heb begrepen, dan ben jij het wel nu."

Ik ben met stomheid geslagen. Ik had alles verwacht, maar deze gedachte-kronkel niet. Je hebt jezelf overtroffen, Kowalski.

"Je gelooft mij niet."

"Geloven, niet geloven, wat stelt dat voor", zeg je en je tikt met je vingers een traag ritme op de tafel. Je hoofd ver achterover. Waar zijn je gedachten, Kowalski? Vertel ze mij. Ik wil reageren. Ik wil uitleggen, nog een keer. Ik wil mij rechtvaardigen. Je moet de achtergronden weten. Waarom ik werkelijk hiermee begon, en waarom ik er nu ook weer mee ophoud; zo plotseling. Maar wat maakt ook een rechtvaardiging meer of minder uit. Hebben jullie daar een boodschap aan? Nee, meneer! Wat kunnen jullie de worstelingen van Jakob Heym schelen? Jullie hebben je eigen zorgen, grote zorgen, zoals hoe het nu na Pry verder gaat.

"Wees niet bang, oude jongen", zeg je opeens en houdt op met tikken. "Van mij kun je op aan. Ik zal je niets meer vragen."

Even zie ik dat lachje nog een keer. Je knipoogt zelfs, met beide ogen.

"En ik ben niet boos op je."

Weg ben je.

Het is net alsof er nog maar één mens in de wereld achterblijft. Lina boven is een droom, een lang gekoesterde maar nimmer vervulde kinderwens. Het getto is een nachtmerrie van twee nachten geleden. Een schijnwereld. Ik kan aanraken: de meubels, de muren, de huizen. Ik knik wel naar de mensen op straat. Ik luister naar hun stemmen, maar ik versta ze niet. Ik zie, ik hoor, ik voel; en alles is een illusie. Toch ga ik op weg naar mijn werk op het station. Gewoon- te, denk ik, droom ik.

Op de hoek van de straat, een flinke oploop. Precies voor jouw deur, Kowalski. Ben je toch nog de afgelopen nacht tot de overtuiging gekomen, dat ik de waarheid spreek? Ben je ze nu allemaal aan het vertellen, dat mijn radio een dikke leugen is? Ik zie alleen nergens je opgewonden handen. Hoor ook niet je stem. De mensen staan ook niet in een grote kluit, maar in groepjes van twee, drie. Ze lijken van slag. Een paar kijken naar boven. Naar een open raam. Ik zie niets bijzonders. Een raam, gewoon een raam. Jouw raam? Of dat van je buurman? Dan zie ik het een kort stukje touw aan het vensterkruis, niet langer dan een vinger.

Voor ik het weet ben ik boven. De deur staat op, evenals het raam. Het tocht. Je drie burens zijn er niet. Jij wel. Jij bent thuis. Plus twee wildvreemden. Ze hebben je losgesneden en op bed gelegd.

Als je eens wist, wat er allemaal door je heen kan gaan, als je naast dat bed zit en zo naar je gezicht kijkt. Hoeveel jaren zijn wij bevriend geweest, Kowalski? Deals gesloten, grappen gemaakt, elkaar dwars gezeten, elkaar geholpen. Je had toch ook kunnen blijven gisteravond? We hadden elkaar heus wel dat beetje moed bezorgd om verder te kunnen leven. Kowalski, ik voel mij verantwoordelijk. Ik kan je echt niet meer alleen laten. Verwijt, voel ik ook. Zelfverwijt en schuld. Ik heb niet vol kunnen houden. Ik heb het opgegeven toen het mij een beetje te spannend werd. Dat kan niet, Kowalski, dat kan om de dooie dood niet! Wat is erger, dat je met een leugen begint... of dat je er mee ophoudt? In dit geval weet ik het wel. Kowalski, nog één ding! Ik hoop dat je nog niemand iets hebt verteld. Dat je bij wijze van grote uitzondering eens een keertje je mond hebt gehouden. Mijn radio doet het weer!

Godverdomme, wélke radio, Kowalski! Over welke radio hebben we het eigenlijk, Kowalski! Je bedoelt die radio in mijn kelder zeker, Kowalski! Die achter dat kolenmuurtje. Die... die... die radio, die exclusief heeft uitgezonden voor Lina, inclusief, Winston

Churchill hem zelve en de sprookjesoom! Die radio, waar jullie allemaal naar hebben geluisterd; via mij dan! Die radio? Bedoel je die radio!? Kowalski! Ik vraag je wat!

Die radio heb ik gerepareerd, teruggevonden, opnieuw leven in geblazen! Duzenden berichten heb ik onderweg bij jou vandaan bedacht, Kowalski! Over veldslagen. Over winnende en verliezende legers. Over bevrijding, over vrijheid, over toekomst, over mogelijkheden. Allemaal klaar om stukje bij beetje over jullie uit te storten.

Nou, die berichten hebben jullie nooit bereikt.

Andere berichten, die hebben de voorrang. Proclamaties bijvoorbeeld. Opgehangen aan het hek van een gesloten station. Precies om dertien uur moeten wij allemaal aantreden op het plein voor de Kommandantur. Vijf kilo bagage per persoon is toegestaan. Onze huizen moeten we schoon achterlaten, de deuren los.

En ik voel de blikken in de rug van alle anderen die net hebben meegelezen. Ze wachten op mij. Het maakt niet uit waar ik het vandaan haal. Maar ze verwachten van mij, dat ik iets zeg, dat dit alles zin geeft en toekomst. Dat het niets ergs betekent. Dat het gewoon de laatste stuip trekking is, voordat... Ik voel mij een komiek, die op het moment supreme zijn tekst kwijt is.

"Waarom pak je toch al die dingen in?", vraagt Lina.

Waarom pakt iemand dingen in? Ze weet het niet.

"Denk eens na", zeg ik.

"Omdat we weggaan? Waarheen?"

Ik weet het niet precies.

"Ver weg of dichtbij", dringt Lina aan. Je kent haar inmiddels. Vasthoudend, als ik weet niet hoe.

"Ik denk tamelijk ver."

"Zo ver als naar Amerika?" Nee. "China?" Weer nee. "Afrika dan" Dit spelletje kan uren doorgaan, weet ik uit ervaring. "Ja, zo ongeveer als Afrika.", zeg ik maar. Lina is dolblij. Ze duikt de kast in, om het reisboek over Afrika te halen. Die moet ook mee.

Voor de eerste keer in haar leven gaat Lina op reis.

In een wagon. Op elkaar gepakt. Nauw. Benauwd. Er is genoeg om over na te denken voor iedereen. Door een spleet kijk ik naar het voorbijvliegende landschap.

"Oom Jakob, weet je nog van dat sprookje?", vraagt Lina met een grote denkrimpel boven haar neus.. "Van die zieke prinses? Is dat echt waar? Rafaël geloofde er niets van." (Alsof er nog ruimte is voor sprookjes.) "Rafaël zegt dat zo iets op de hele wereld niet bestaat, dat je beter wordt als je een dot watten krijgt. Dat is wel zo, hé!? De prinses wilde een dot watten zo groot als een kussen; en toen ze die kreeg werd ze beter, toch!?" Met grote ogen vol ongeschokt vertrouwen kijkt ze naar mij op. Onwillekeurig voel ik een vertederde glimlach opko-

men.

"Niet helemaal. De prinses had een wolk nodig om beter te worden. Omdat ze dacht dat wolken van watten zijn gemaakt, was ze met de watten tevreden." Een tijdje kijkt ze langs mij heen naar buiten; de spleet is lang genoeg. Dan vraagt ze: "Maar zijn wolken dan niet van watten?"

Zijn wolken van watten, Lina? Die vraag heeft mij de hele lange weg en terug bezig gehouden.

Of wolken van watten zijn gemaakt. Nou, in deze kapperszaak wel, Lina. Hier bij mij zijn wolken van watten en maken de mensen beter.

Wat jij, Kowalski. Kom, ik ben moe. Morgen knip ik je weer.